

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави та права**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Філософія права»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (поліцейські)**

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 №7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави та права (протокол від 12.08.2024 № 1).

Розробники:

1. Професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Загуменна Ю. О.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Директор навчально-наукового інституту № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Марчук М.І.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва змістового модулю, номер та найменування теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема №1: Філософія права: предмет та завдання. Філософсько-правові вчення Стародавнього Сходу.	8	2	2	-	-	4	
Тема №2: Філософсько-правова думка Античності.	12	2	4	-	-	6	
Тема № 3: Особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.	6	-	2	-	-	4	
Тема №4: Філософсько-правові вчення в Західній Європі у XIV–XVII століттях.	10	-	4	-	-	6	
Тема №5: Філософсько-правові вчення Нового часу.	14	2	6	-	-	6	
Тема №6: Філософія права Новітнього періоду.	8	2	2	-	-	4	
Тема №7: Вітчизняна філософська-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витоки, ідеї.	12	2	4	-	-	6	
Тема №8. Онтологія та гносеологія права.	6	-	2	-	-	4	
Тема №9: Антропологія права. Філософія гендеру.	8	-	2	-	-	6	
Тема №10: Аксиологія права. Філософія злочину і покарання.	6	-	2	-	-	4	
Всього за семестр	90	10	30			50	Екза мен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема №1. Філософія права: предмет та завдання. Філософсько-правові вчення Стародавнього Сходу.

Семінарське заняття № 1: Філософія права: предмет та завдання. Філософсько-правові вчення Стародавнього Сходу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про філософію права як навчальну дисципліну, її структуру, завдання та функції. визначити та охарактеризувати історичні етапи виникнення та формування філософсько-правової думки Стародавнього світу.

Кількість годин -2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та предмет філософії права. Філософія права як наука та навчальна дисципліна. Структура та функції філософії права.
2. Формування перших уявлень про державу і право на Стародавньому Сході. Розуміння права у Стародавньому Єгипті та Межиріччі.
3. Ведична філософія у Стародавній Індії та її підходи до відносин між людьми та їх упорядкованості.
4. Етична філософія права у Стародавньому Китаї (даосизм, конфуціанство). Осібна течія легізму в давньокитайській філософії.

Методичні вказівки до питань теми:

У першому питанні слід враховувати, що на всіх етапах свого історичного буття людина прагнула осмислити, зрозуміти, досягнути саму себе, світ навколо себе, себе у світі й світ у собі. В цьому аспекті не є винятком і світ права. Людство здавна цікавлять природа й сутність людських взаємовідносин, норм, правил, які визначають їх особливості. Предметом людського осмислення завжди були поняття «рівність», «свобода», «справедливість», «закон», зміст яких проливає світло на специфіку природи права, його онтологічні засади, цінності та значимість у житті людини і суспільства. Цими проблемами переймається і філософія права з її постійним пошуком істини про право. проаналізувати процес виникнення та розвитку філософії права. Щоб розкрити суть філософії як форми суспільної свідомості, слід почати з поняття світогляду. Філософія дає теоретичне вирішення проблем світогляду, виробляє загальний цілісний погляд на світ, місце людини в ньому, досліджує практичне, пізнавальне, ціннісне, етичне та естетичне ставлення людини до світу. Зрештою вона покликана дати теоретично обґрунтовані відповіді на запитання про мету і сенс життя, створити теоретичну основу для побудови системи життєвих цінностей та ідеалів. Можна визначити філософію як теоретичний світогляд, який обґрунтовує свої положення. Розкриваючи перше питання, також слід визначити структурні компоненти філософії права та проаналізувати кожен з них. Підводячи підсумок, необхідно акцентувати на тому, що філософія права є фактично єдиною навчальною дисципліною з тих, що може допомогти майбутнім фахівцям у розвитку критичного і абстрактного

мислення, рефлексивних здібностей, навичок філософсько-правового осмислення процесів, які відбуваються в суспільстві.

У другому питанні необхідно звернути увагу на те, що державно-правова думка Стародавнього Сходу хронологічно найбільш віддалена від сучасності. Більшість державних утворень давнини, у межах існування яких вона формувалася, давно зникли з історичної арени, припинили своє існування. Разом із тим, у двох азійських цивілізаціях – китайській та індійській – мала місце безперервність розвитку. Щодо Стародавнього Єгипту та держав Стародавнього Межиріччя важко говорити про політико-правові вчення як такі, адже на тому етапі усвідомлення людьми державно-правових явищ лише зароджувалося. Безумовно, про філософсько-правові вчення як цілісність поглядів, слід говорити лише у більшій мірі щодо Стародавнього Китаю й у меншій – Стародавньої Індії.

Звернення до вивчення філософсько-правової думки Стародавнього Єгипту, Межиріччя, а згодом Стародавнього Китаю та Стародавньої Індії надасть можливість, з одного боку, знайти найбільш ранню, початкову точку генезису юридичного мислення людства, а з іншого – виявити закономірності в процесі розвитку пізнання людьми держави і права, дослідити механізм осмислення державно-правових явищ у вигляді певних ідей, а згодом – втілення цих ідей у державно-правовій практиці.

Розкриваючи третє питання слід визначити та проаналізувати джерела права Стародавньої Індії: веди, дхармашастри - Закони Ману, Яджнавальк'ї (Книга мудреця Яджнавальк'ї), Артхашастру (Наука про політику). Охарактеризувати періоди розвитку філософсько-правових вчень Стародавньої Індії - ведійський та епічний період; епоси «Рамаяна» і «Махабхарата», «Бхагавадгіті». Звернути увагу на напрями розвитку політико-правових вчень Стародавньої Індії - ортодоксальний та неортодоксальний.

У межах четвертого питання потрібно розкрити філософсько-правові погляди родоначальників філософії права Стародавнього Китаю. З'ясувати сутність таких філософських напрямів як конфуціанство, легізм, даосизм і моїзм. Особливу увагу слід звернути на філософсько-правові погляди Конфуція у п'яти конфуціанських канонічних книгах «У-цзін».

Питання цільових виступів:

1. Особливості філософського осмислення права.
2. Світоглядна функція філософії права.
3. Методологічні проблеми філософії права.
4. Практичне значення філософії права у підготовці майбутніх поліцейських.
5. Утворення держави у Стародавньому Китаї.
6. Філософсько-правова думка Стародавнього Китаю у п'яти конфуціанських канонічних книгах «У-цзін».
7. Особливості філософсько-правової думки Стародавньої Індії у «Законах Ману».

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.
10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартин Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с
2. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с. URL: http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/112035/mod_resource/content/1/posibnik_zozulia.pdf.
4. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.
5. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко ,

М.Козюбра та ін.]; за заг. ред.. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.

6. Рабинович П. М. Філософія прав: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.

Тема №2: Філософсько-правова думка Античності.

Семінарське заняття № 2: Філософсько-правова думка Стародавньої Греції.

Навчальна мета заняття: визначити та охарактеризувати історичні етапи переходу від міфологічного до раціоналістичного сприйняття права у Стародавній Греції.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика філософсько-правової думки Стародавньої Греції.
2. Філософсько-правова думка раннього періоду (IX–VI ст.ст. до н.е.).
3. Період розквіту давньогрецької філософсько-правової думки (V - перша половина IV в. до н. е.).
4. Філософсько-правова думка періоду еллінізму (друга половина IV–II в. до н. е.).

Методичні вказівки до питань теми:

Стародавня Греція дала видатні взірці науки і мистецтва, створила першу в історії демократичну державу. Розкриваючи перше питання необхідно провести загальну характеристику особливостей виникнення та розвитку філософсько-правових поглядів в Стародавній Греції, враховуючи те, що формування і розвиток уявлень про державу та право пройшли три періоди. Насамперед, ранній період (IX–VI вв. до н.е.), пов'язаний з часом виникнення давньогрецької державності. У цей період спостерігається помітна раціоналізація філософсько-правових представлень (у творчості Гомера, Гесіода й особливо - знаменитих “семи мудреців”) і формується філософський підхід до проблем держави і права (Пифагор і піфагорійці, Геракліт). Другий період (V-перша половина IV ст. до н.е.) - це час розквіту давньогрецької філософської і філософсько-правової думки, що знайшли своє вираження у вченнях Демокріта, софістів, Сократа, Платона й Аристотеля. Третій період (друга половина IV–II ст. до н.е.) - період еллінізму, час занепаду давньогрецької державності, підпадання грецьких полісів під владу спершу Македонії, а потім і Риму. Погляди цього періоду представлені у вченнях Епікура, стоїків і Полібія, з ними також слід ознайомитись.

У другому питанні слід розкрити філософсько-правову думку раннього періоду, а саме IX–VI століття до н.е., а саме те, що древні міфи вже в орфічній поезії, а потім усе більш чітко в поемах Гомера і Гесіода втрачають свій сакральний характер і починають піддаватися етичній і філософсько-правовій

інтерпретації. Їх погляди одержують подальший розвиток у творчості так званих семи мудреців Древньої Греції (VII-VI ст. до н.е.). До них звичайно зараховувалися Фалес, Піттак, Періандр, Біант, Солоній, Клеобул і Хілон. До числа “семи мудреців” відносився і Солон. З ідеєю необхідності перетворення суспільних і філософсько-правових порядків на філософських основах у VI-V вв. до н.е. виступили Пифагор, піфагорійці (Архіт, Лізис, Філолай і ін.), Геракліт. Критикуючи демократію, вони обґрунтовували аристократичні ідеали правління “кращих” - розумової і моральної еліти. Слід звернути увагу на те, що, визначальну роль у всьому світогляді піфагорійців, що носили багато в чому містичний характер, грало їхнє вчення про числа.

Висвітлюючи третє питання слід врахувати те, що розвитку філософсько-правової думки в V ст. значною мірою сприяло поглиблення філософського і соціального аналізу проблем суспільства, держави, політики і права. У Демокріта зустрічається одна з перших спроб розглянути виникнення і становлення людини, людського роду і суспільства як частини природного процесу світового розвитку. Залучення філософсько-правової теми в коло широкого обговорення пов'язано з іменами софістів, що виступили в V ст. до н.е. в умовах зміцнення і розквіту античної демократії. Софісти не склали якоїсь єдиної школи і розвивали різні філософські, філософські і правові погляди. Вже в стародавності розрізняли два покоління софістів: старших (Протагор, Горгій, Продік, Гіппій, Антифонт і ін.) і молодших (Фрасімах, Каллікл, Лікофрон і ін.) софістів. Принциповим критиком софістів був Сократ - одна з найцікавіших і найпопулярніших фігур у духовній історії людства. Вчення Сократа, його життя і смерть не тільки зробили велике враження на його сучасників і учнів, але і вплинули на всю наступну історію філософської і філософської думки. Вплив Сократа позначається в таких вищих досягненнях грецької філософсько-правової думки, як філософська філософія Платона і філософська наука Аристотеля, яким також слід приділити увагу в рамках третього питання.

При підготовці до четвертого питання важливо вказати, що криза давньогрецької державності чітко проявився у вченнях про державу і право елліністичного періоду. В останній третині IV в. до н.е. грецькі поліси утрачують свою незалежність і підпадають спочатку під владу Македонії, а потім Римі. Походи Олександра Македонського поклали початок еллінізації Сходу і формуванню елліністичних монархій. У середині II в. до н.е. сама Македонія перетворюється в провінцію Рима. Філософсько-правову думку цього періоду слід розкривати через аналіз та характеристику вчень Епікура, стоїків і Полібія.

Питання цільових виступів:

1. Гомер про справедливість та звичай, звичаєве право у поемах «Іліада», «Одіссея».
2. Гесіод у поемі «Теогонія». «Труди і дні» про ідею права, справедливості.
3. Геракліт та його діалектика і право розуміння.
4. Піфагор та справедливі закони.
5. Вчення Демокріта про закони.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзоббань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.
10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право «Порівняльно-правові дослідження» : українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2009. №.2. С. 14-19.
2. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Монографія. Полтава : Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
4. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.

6. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.

7. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Семінарське заняття №3: Філософсько-правові вчення Стародавнього Риму.

Навчальна мета заняття: вивчити філософсько-правові та політичні вчення Стародавнього Риму, визначити їх роль у сучасній юриспруденції.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Філософсько-правові та політичні вчення Стародавнього Риму: загальна характеристика, основні етапи їх розвитку.
2. Природно-правове вчення Цицерона.
3. Погляди на право римських філософів – стоїків.
4. Римські юристи про право

Методичні вказівки до питань теми: У першому питанні слід звернути увагу на періодизацію розвитку давньоримської державно-правової думки. Історія давньоримської філософської і правової думки охоплює ціле тисячоліття й у своїй еволюції відображає істотні зміни в соціально-економічному і філософсько-правовому житті Стародавнього Риму за довгий час. Саму історію Стародавнього Риму прийнято поділяти на три періоди: царський (754-510 р. до н.е.), республіканський (509-28 р. до н. е.), імператорський (27 р. до н.е. - 476 р. н. е.). Причому єдина Римська імперія в 395 р. н.е. була остаточно розділена на Західну (столиця - Рим) і Східну (столиця - Константинополь) імперії, і остання (Східна Римська, Візантійська імперія) проіснувала до 1453 р. Філософсько-правові інститути і погляди в Древньому Римі розвивалися протягом довгої історії в умовах гострої боротьби між різними прошарками населення - патриціями і плебеями, нобілітетом (з патриційів і багатих плебеїв) і незаможними, оптиматами (прихильниками верхів суспільства) і популярями (прихильниками вільних низів), вільними і рабами .

У другому підпитанні необхідно приділити увагу першому професійному юристу серед найбільш видатних представників державно-правової думки – Марку Туллію Цицерону. Вказати, що він увійшов в історію як державний діяч, практикуючий юрист, оратор. Крім цього, важливо надати загальну характеристику його основних праць державно-правової проблематики, а саме: «Про державу», «Про обов'язки», «про закони». У його поглядах можна простежити вплив учень та ідей Платона, Аристотеля, стоїків, Полібія.

У третьому підпитанні слід охарактеризувати формування школи стоїків, найбільш видатні з них були нерідко й державними діячами найвищого рангу. Луцій Анней Сенека, був не лише відомим філософом - стоїком, а й державним діячем, сенатором і консулом.

Четверте питання слід почати з того, що початок світської юриспруденції,

пов'язаний з ім'ям Гнея Флавія. Формальна визначеність державно-правової дійсності у Римі призводила до того, що нерідко якість громадської думки й оцінки закріплювалися нормативно. Так праці п'яти найвидатніших римських юристів у 426 році були визнані офіційними джерелами права спеціальним законом про цитування юристів. Їх імена загальновідомі, це Гай, Емілій Папіан, Юлій Павел, Доміцій Ульпіан, Горенній Модестин. Їх праці увійшли до «Кодексу Юстиніана Великого», який також необхідно проаналізувати у рамках даного питання. Підсумовуючи розкриття питання, слід зробити висновок, що творчість римських юристів дуже вплинула на наступний розвиток правової думки. Це обумовлено як високою юридичною культурою римської юриспруденції (докладність і аргументованість аналізу, чіткість формулювань, просторість розроблених проблем загальнотеоретичного, галузевого і юридико-технічного профілю і т.д.), так і тією роллю, що випала на долю римського права (процес його рецепції і т.д.) у подальшій історії права.

Питання цільових виступів:

1. Стоїки, вчення про «долю» - «природний закон».
2. Цицерон про ідеальну державу та її форми, природне право, право народу і право римських громадян у роботах «Про обов'язки», «Про державу», «Про закони».
3. Римська юриспруденція, юристи Гай, Папініан, Павел, Ульпіан, Модестин.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.

9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.

10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В.Костицького, Б. Ф.Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Вовк В. М. Римське право і сучасне європейське право «Порівняльно-правові дослідження» : українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2009. №.2. С. 14-19.

2. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності. Монографія. Полтава : Вид-во «Полтавський літератор», 2011. 352 с.

3. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.

4. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.

5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.

6. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.

7. Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.

8. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Тема № 3: Особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.

Семінарське заняття № 4: Особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.

Навчальна мета заняття: з'ясувати особливості філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Основні риси філософсько-правової думки західноєвропейського середньовічного суспільства.

2. Філософсько-правові погляди А. Августина.

3. Вчення Т. Аквінського про державу і право.

4. Формування та розвиток мусульманської правової думки.

Методичні вказівки до питань теми:

Розкриваючи перше питання слід виходити із того, що визначальними для характеристики середньовічного світогляду стають такі ознаки: релігійність як основа світорозуміння і способу життя, теоцентризм; поєднання в людині двох полярних сутностей – богоподібності і гріховності; символічність світогляду, прагнення осягнути «таємні письмена» природи і суспільства; прагнення до універсальності, всеєдності світу; чітка ієрархічність, що пронизувала усі сфери земного і небесного життя.

Друге питання присвячено найбільш видатному представнику патристики (вчень отців церкви) Гіппонському (Північна Африка) єпископу Аврелію Августину, який був канонізований християнською церквою і відомий у православ'ї під ім'ям Августин Блаженний. При розгляді питання, слід звернути увагу, що Августин залишався головним авторитетом серед християнських теологів аж до XIII ст., коли розпочалася діяльність Томи Аквінського. Його вчення стало основним ідеологічним підґрунтям у середньовічній боротьбі римо-католицької церкви з європейськими світськими державами за зверхність.

У третьому питанні потрібно враховувати, що Тома (Фома) Аквінський був мислителем, що розпочав спробу систематизувати християнські ідеї, звести їх у єдине, несуперечливе ціле. Вивчення головної праці Аквінського «Сума теології» дозволить детально ознайомитися із вченням про державу і право на думку мислителя.

Внаслідок виникнення і розповсюдження ісламу склалася не лише нова й вельми територіально поширена цивілізація, а й зовсім новий, відмінний від усіх тогочасних тип правової системи. Відповідним чином сформувалася і оригінальна ісламська державно-правова думка, склалися вчення про державу і право. При підготовці до четвертого питання слід враховувати, що становлення мусульманського права зайняв кілька століть (VII-X ст.) і проходив в умовах формування ранньофеодальної ладу. Окремо слід зупинитися на характеристичі джерел мусульманського права: коран, сунна, іджма - загальне (єдине) думка авторитетних правознавців ісламу, кияс.

Питання цільових виступів:

1. Держава і суспільний лад за вченням Т. Аквінського.
2. Правові доктрини глосаторів і постглосаторів.
3. Формування доктрини канонічного права.
4. Політико-правові ідеї Корана і Суні.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395> .
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.

3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.
10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В.Костицького, Б. Ф.Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
4. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2003. 382 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Тема №4: Філософсько-правові вчення в Західній Європі у XIV–XVII століттях.

Семінарське заняття № 5: Філософсько-правова думка в епоху Відродження та Реформації.

Навчальна мета заняття: розкрити особливості розвитку філософсько-правової думки в епоху Відродження та Реформації.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Державно-правові погляди про сутність законів і форми держави

М. Падуанського.

2. Філософсько-правові вчення Н. Макіавеллі.

3. Вчення Ж. Бодена про державу. Теорія державного суверенітету.

4. Формування утопічної течії у філософії права: Т. Мор, Т. Кампанелла.

Методичні вказівки до питань теми:

В межах першого питання необхідно зважати на те, що винятково яскравою особистістю в історії державно-правової думки раннього Відродження став Марсілій Падуанський. Причиною всіх бід в Італії того періоду була негативна практика втручання церкви у світські справи. Цьому потрібно, вважав він, покласти край. Церква повинна бути позбавлена свого суверенного статусу та понижена до рівня державної установи, підлеглої світській владі. В зв'язку із цим у головній своїй праці «Захиснику миру» («Defensor Pacis») 1324 року Марсілій Падуанський розвиває ідеї про самостійність держави, її незалежність від церкви в сфері публічної влади, про демократичні принципи її організації і функціонування, про співвідношення законодавчої і виконавчої влади, про народний суверенітет, тому у данному питанні необхідно більш детально розглянути цю проблематику.

Розкриваючи друге питання, слід враховувати, що на зміну епосі Середньовіччя прийшла епоха Відродження, яка характеризується, початком революційної переоцінки релігійно-політичних цінностей, покликаній забезпечити буржуазії ідеологічне, політичне, правове та економічне панування в суспільстві. В зв'язку із цим, основні особливості філософсько-правових поглядів епохи Відродження та Реформації віддзеркалюють праці Нікколо Макіавеллі. Слід звернути увагу, що одним із найбільш значущих в епоху Відродження стало вчення Н. Макіавеллі. Це була особа з великим досвідом державної служби й зокрема дипломатичної роботи. Свої погляди на державно-правові проблеми Макіавеллі виклав у своїх працях, а саме: «Історія Флоренції», «Розмірковування про першу декаду Тита Лівія» та «Государ» (інколи ця назва перекладається як «Князь» або «Державець»). У межах розгляду даного питання, необхідно більш детально ознайомитись з його працею «Державець» та зробити висновок про історичне значення філософсько-правового вчення Н. Макіавеллі.

У третьому питанні слід звернути увагу, що на схилі епохи Відродження створив власну державно-правову теорію французький мислитель Жан Боден. Основною його працею, на яку слід розглянути більш детально, став об'ємний трактат «Шість книг про республіку». Республіка тут розглянута як держава взагалі, у римському розумінні (спільна справа). Крім цього, слід звернути увагу на те, що Ж. Боден створив теорію державного суверенітету та одним із перших в історії зробив спробу розробити теорію громадянства. Вчення Ж. Бодена багато в чому стало зв'язуючим містком між політико-правовою думкою Середньовіччя та Нового часу.

Останній період Відродження в Європі став часом виникнення перших після античних часів соціалістичних утопій. У епоху Відродження з'явилися вчення, які ставили за мету визначити основи і охарактеризувати майбутнє справедливе суспільство, втілити одвічну мрію соціальних низів про загальну

тотальну рівність, відсутність поділу на багатих і бідних, сильних і слабких. Коріння їх тягнуться до моделі ідеальної держави Платона. Серед таких праць, з якими слід ознайомитись у четвертому питанні, це утопічні філософсько-правові вчення Томаса Мора та Томазо. Кампанелли.

Питання цільових виступів:

1. Данте про право. Теорія всесвітньої монархії.
2. Сутність філософії права Н. Макіавеллі у праці «Державець».
3. Ідея про суверенну державу у книзі Ж. Бодена «Шість книг про республіку».

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія [для юрид. вузів і ф-тів], уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
4. Кузнєцов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2003. 382 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб.: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Семінарське заняття № 6: Філософсько-правові ідеї Реформації.

Навчальна мета заняття: розкрити особливості розвитку філософсько-правових поглядів в період Реформації та загальні риси зародження державно-правової думки Нового часу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Погляди М. Лютера на право і державу.
2. Право і держава у віровченні Ж. Кальвіна
3. Тираноборчі ідеї щодо держави і права Е. Ла Боесі.
4. Зародження державно-правової думки Нового часу.

Методичні вказівки до питань теми:

У першому питанні необхідно розпочати з аналізу загальних рис формування філософсько-правової думки періоду Реформації. Розпочати з того, що Реформація (латинською перетворення, виправлення) - антифеодальний і антикатолицький рух, який охопив більшість країн Західної та Центральної Європи. Він був виразом загальної назрілої потреби пристосування релігії до завдань утвердження нових буржуазних порядків, і водночас створення ідеологічної платформи для подальшого розвитку суспільних відносин. В реформаційному русі простежувалось три основні течії: поміркована; радикально-буржуазна та селянсько-плебейська. Перша з них отримала назву лютеранства. Саме з дій її ідейного лідера і очільника Мартіна Лютера й розпочалася власне Реформація. В основному погляди М. Лютера на право і державу слід розглянути через призму його праці «Про світську владу. В якій мірі їй належить підкорятися».

Друге питання вимагає розгляду філософсько-правових поглядів представника радикально-буржуазної течії у Реформації, французького богослова і церковного реформатора Жан Кальвіна. Незважаючи на те, що не з нього розпочалися реформаційні події, саме він став найпопулярнішим лідером, а його віровчення - кальвінізм - найпоширенішим у протестантизмі. Основна праця Кальвіна, з якою слід ознайомитись, це «Настанова в християнській вірі». Серед всіх течій протестантизму, кальвінізм був найбільш нетерпимим до інакомислення.

У третьому питанні необхідно розглянути філософсько-правові погляди найбільш видатного серед монархомахів, філософа і письменника, юриста за освітою Етьєн де Ла Боесі. Ще у студентські роки він написав трактат «Розмірковування про добровільне рабство», в якому стверджував, що тиранія суперечить природі, свободі й рівності людей. За допомогою аналізу цієї праці, слід сформулювати тираноборчі ідеї, які висвітлював Е. Ла Боесі.

З середини XVII ст. в історії людства, права і держави розпочалася нова епоха, яка так і залишалася з назвою Новий час. Вміщення аналізу державно-правових поглядів нідерландських мислителів XVII ст., які відіграли своїм доробком видатну роль у подальшому розвитку світової державно-правової думки, у даний розділ має такі самі резони, як і традиційне віднесення їх до історії політичних і правових учень Нового часу. Розкриваючи четверте питання, слід звернути увагу, що сама нідерландська антифеодальна революція пройшла під гаслами Реформації, у ході й межах її, найбільш видатні мислителі Нідерландів - Гуго Гроцій та Бенедикт Спіноза були у релігійному відношенні близькі до протестантських кіл, а їхній світогляд у значній мірі визначався реформаційними ідеями. Вони стали виразниками нової державно-правової

ідеології, опертої на ідеї Відродження та Реформації та гасла антифеодальної революції, яка мала суттєве національно-визвольне забарвлення.

Питання цільових виступів:

1. Н. Макіавеллі й етика правителя. Макіавеллізм.
2. Т. Мюнцер про справедливий державний устрій.
3. Вчення Г. Гроція про міжнародне право.
4. Б. Спіноза про походження права і держави. Сутність суспільного договору.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів, уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
4. Нікколо Макіавеллі Державець. Переклад Є. Тарановського. Видавництво «Фоліо», 2019. 121 с.
5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
6. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2003. 382 с.
7. Рабинович П. М. Філософія прав: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Тема №5: Філософсько-правові вчення кінця Нового часу.

Семінарське заняття № 7: Філософсько-праві вчення Франції в період Нового часу.

Навчальна мета заняття: проаналізувати особливості виникнення

філософсько-правових поглядів Франції в епоху Нового часу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Загальний зміст державно-правового вчення Ш.Монтеск'є. Теорія поділу влади Ш.Монтеск'є, її зміст і значення.
2. Теорія народного суверенітету Ж. Ж. Руссо. Теорія суспільного договору Ж. Ж. Руссо.
3. Філософсько-правова думка доби Великої французької революції.
4. Закладення основ правового позитивізму формуванням філософського позитивізму. Вчення про суспільство О. Конта.

Методичні вказівки до питань теми:

Розпочинати вивчення першого питання слід з того, що Новий час для Франції розпочався, як вважається, разом із Великою революцією 1789 року. Та цей суспільний вибух визрівав упродовж усього XVIII століття, особливо починаючи з його середини. З одного боку, складався загальнофранцузький ринок, зростав цивільний обіг, формувалася буржуазія, особливо фінансова, яка прагнула вийти на конкурентний рівень з найпотужнішою у економічному відношенні країною тогочасного світу - Англією. З іншого - розвивалися як природничі, так і суспільні науки, які склали зміст європейського Просвітництва. Необхідно спочатку надати загальну характеристику державно-правового розвитку цього періоду. Осібне місце серед мислителів європейського і французького Просвітництва займає доробок одного з найбільш видатних вчених у галузі філософії та теорії права і держави Шарля Луї Монтеск'є. Слід вказати, що він створив державно-правову доктрину, яка вплинула на розвиток права і держави в усьому світі й в значній мірі зберігає свою непересічну актуальність до цього часу. Найбільш повно і системно вона була викладена у знаменитій праці «Про дух законів». Також необхідно провести аналіз його філософсько-правових поглядів, які Монтеск'є виклав у працях «Персидські листи» та «Роздуми про причини величчя й падіння римлян».

У другому питанні слід звернути увагу, що визначне місце у Просвітництві посів Жан-Жак Руссо. Його державно-правові погляди викладені в низці наукових, публіцистичних і художніх праць, серед яких особливе місце належало трактатам «Міркування про походження і засади нерівності між людьми» та «Про суспільний договір або принципи політичного права». Всесвітньовідомими стали вступні рядки останньої з цих праць: «Людина народжується вільною, проте скрізь вона у кайданах».

У третьому питанні перш за все необхідно акцентувати на всесвітньо-історичному впливі Великої французької революції, який був настільки масштабним, що важко знайти скільки-небудь порівнюваний аналог у попередній історії людства. Спершу головною рушійною силою революції стала «молода» французька велика буржуазія. Провідним ідеологом цього етапу став Оноре Габріель Рікеті де Мірабо, слід вказати, що він є один з авторів одного з найбільш видатних документів революції: «Декларації прав людини і

громадянина», прийнятої 26 серпня 1789 р. Національними установчими зборами Франції. До цього часу Декларація залишається засадничим актом французького конституціоналізму, її також слід проаналізувати. Крім цього у межах питання розкрити філософсько-правові погляди вождя якобінців Жан-Поль Марата, лідера революційного уряду періоду якобінської диктатури Максимільєн Марі Ізідор де Робесп'єра та інших.

У четвертому питанні слід зазначити, що основоположником філософського позитивізму став французький філософ, засновник нової, точної на його думку, суспільствознавчої науки - соціології, Ісідор Марі Огюст Франсуа Конт. Важливо звернути увагу на дві фундаментальні роботи створені ним: «Курс позитивної філософії» (у 6 томах) та «Система позитивної політики, або Соціологічний трактат про основи релігії людства» (у 4 томах). Питань права і держави стосується передусім перша з них. Слід зробити висновок, що філософські підстави вчення Конта відіграли видатну роль у становленні та розвитку правового позитивізму серед світових вчень про право і державу. Це стосується обох головних напрямів позитивно-правового розуміння права - як соціологічної юриспруденції (це й зрозуміло, оскільки в основі її лежить соціологія права), так і правового легізму.

Питання цільових виступів:

1. Погляди Вольтера на право і державу.
2. Державно-правове вчення К. Гельвеція.
3. Державно-правове вчення Ш. Фур'є.
4. Філософсько-правові підходи Ф. Бекона.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів, уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.

4. Нікколо Макіавеллі Державець. Переклад Є. Тарановського. Видавництво «Фоліо», 2019. 121 с.

5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.

Семінарське заняття №8: Розвиток філософсько-правової думки німецького Просвітництва.

Навчальна мета заняття: проаналізувати особливості виникнення та розвитку філософсько-правових поглядів німецької класичної філософії у працях І. Канта, Г. Гегеля, І. Фіхте, розглянути філософсько-правові вчення Маркса і Енгельса.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Філософія права німецької класичної філософії:
 - 1.1. Розробка проблем права, державності і закону в філософії І. Канта.
 - 1.2. Вчення про право І. Фіхте.
 - 1.3. Філософсько-правове вчення Г. Гегеля, його система філософії права.
2. Філософсько-правові вчення К. Маркса і Ф. Енгельса.

Методичні вказівки до питань теми:

Розкриваючи перше питання необхідно охарактеризувати загальні риси німецької класичної філософії: раціоналізм; критика усіма представниками німецької класики матеріалізму XVIII століття за його механізм; вироблення діалектичного методу мислення в процесі критики метафізичного методу з використанням діалектичної традиції – завжди дуже впливової у Німеччині (Лейбніц, Гете); критика споглядального характеру попереднього матеріалізму та розробка принципу діяльності, активності; прагнення подолати антиісторизм попередньої філософії, розробка філософії історії та пошук об'єктивних підстав для періодизації історії, пошук яких здійснювався у сфері духу; критика традиційної розумової метафізики, прагнення перетворити філософію на науку, побудувати універсальну, закінчену наукоподібну систему; безпосередня спадкоємність у розвитку філософських ідей.

При підготовці до першого підпитання питання слід проаналізувати філософсько-правові погляди родоначальника німецької класичної філософії – І. Канта. З'ясувати сутність права, його співвідношення з законом, право і мораль. Обґрунтувати розроблену І. Кантом ліберальну теорію правової держави.

Розкриваючи третє підпитання необхідно охарактеризувати особливості філософсько-правового вчення Г. Гегеля, його систему філософії права. Звернути увагу на співвідношення право і моралі, права і закону, суспільства і правової держави у працях Г. Гегеля.

У другому питанні здобувачам вищої освіти необхідно охарактеризувати особливості філософсько-правового вчення К. Маркса і Ф. Енгельса, проаналізувати життя та творчість мислителів, розкрити сутність бачення права з позицій діалектичного та історичного матеріалізму.

Питання цільових виступів:

1. Вчення про право Г. Лейбніца.
2. Погляди на право Г. Гуго.
3. Аристократична теорія права та держави Ф. Ніцше.

Література:**Основна:**

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів, уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Історія Західної філософії в контексті вчень про етику обов'язку, державу і право (Античність - друга половина XIX століття) : навч. посіб. для студентів ВНЗ ; за заг. ред. В. В. Кузьменка ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Київ : Хай-Тек Прес, 2013. 359 с.
4. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
5. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
6. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність. Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2003. 382 с.
7. Рабинович П. М. Філософія прав: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.
8. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів: у 2 т. за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1998. Т. 1. 504 с.

Семінарське заняття № 9. Розвиток філософсько-правової думки в США в період боротьби за незалежність у XVIII-XIX століттях.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати особливості становлення державно-правової думки в Північній Америці.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поширення лібералізму, теорій природного права та суспільного договору в колоніях Британської Америки.
2. Загальна характеристика поглядів на право та державу Б. Франкліна.
3. Бачення і розуміння державно-правових явищ Т. Джефферсоном.
4. Правовий позитивізм В. Вілсона.

Методичні вказівки до питань теми:

У першому питанні слід звернути увагу, що соціально-політична історія англійських колоній у Північній Америці поділяється на два основних етапи. Відповідним чином розвивалася і північноамериканська англосовна державно-правова думка. Перший - від моменту утворення перших колоній до 70-х років наступного XVIII ст., коли розпочалися процеси, які призвели до створення і здобуття незалежності США. Другий період охоплює війну за незалежність, створення Конституції Сполучених Штатів Америки та її реалізацію в незалежній демократичній американській державі. В ідейно-політичному і релігійному відношенні колоністи поділялися на дві групи: прихильників англіканської церкви і протестантів - пуритан. Необхідно звернути увагу державно-правову доктрину, яка відображена у поглядах Томаса Хукера і Роджера Вільямса.

Американська філософська та політико-правова думка отримала вираз у публіцистичних творах Б. Франкліна, Т. Джефферсона, А. Гамільтона, Джорджа і Джеймса Медісонів, з якими слід ознайомитись готуючись до теми семінарського заняття. Їх погляди на право і державу необхідно розглянути у межах другого питання та підготовці рефератів до теми семінарського заняття. Слід звернути увагу, що вирішальний вплив на формування американської державно-правової думки мали ідеї європейського просвітництва, зокрема природно-правові доктрини Мілтона, Гоббса, Локка, Вольтера, Монтеск'є, Руссо.

У третьому питанні слід звернути увагу, що величезне значення в історії світової політичної й правової думки отримала «Декларація незалежності» США від 4 липня 1776 р. Її написав Т. Джефферсон за участі Б. Франкліна й Дж. Адамса. Її одностайно схвалили представники всіх 13 штатів, які й заснували нову демократичну державу. Декларація стала видатною пам'яткою світової державно-правової думки, тому необхідно надати їй загальну характеристику. Державно-правові погляди Бенджаміна Франкліна слід розкривати через призму аналізу його статей, памфлетів, листувань, а також «Історичному нарисі Конституції та уряду Пенсільванії». Для формування ідеї про державну незалежність Сполучених Штатів Америки важливо надати характеристику та визначити значення розробленої Франкліном концепції хоумрула (від англійського home rule — домашнє управління, часто в літературі зустрічається назва гомруль).

Слід звернути увагу на видатного державного і політичного діяча,

мислителя у галузі права і держави. плантатора за походженням і юриста за фахом, третього Президента США Томаса Джефферсона. Джерелом державно-правових поглядів Джефферсона є його праці, зокрема «Загальний огляд прав Британської Америки», «Нотатки про штат Вірджинія», а також листи.

У четвертому питанні слід охарактеризувати основні праці В.Вільсона, а саме «Правління Конгресу», «Державний лад Сполучених Штатів», «Наука державного управління» та інші. Його погляди стали послідовним проявом впливу доктрин правового позитивізму на державно-правове вчення у Сполучених Штатах Америки.

Питання цільових виступів:

1. Теорія хоумрул Б. Франкліна.
2. Природно-правові погляди на право і державу Т.Пейна.
3. Політико-правовий федералізм А. Гамільтона.
4. Конституційно-правова теорія Дж. Медісона та її характеристика.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів, уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків: Легас, 2002. 123 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.

Тема №6: Філософія права Новітнього періоду.

Семінарське заняття № 10: Філософія права Новітнього періоду.

Навчальна мета заняття: проаналізувати сутність філософії права Новітнього періоду.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Західноєвропейські вчення про державу в XX ст.
 - а) Теорія солідаризму Л. Дюгі;
 - б) Ліберальна економіко-правова доктрина Ф. Гаска.
2. Ідея природного права у XX столітті.
3. Комунікативні теорії права.

Методичні вказівки до питань теми:

Розкриваючи перше питання необхідно звернути увагу на неklasичне осмислення права, що виключає трансцендентальний план буття і заперечує визнання як його єдиного носія монособ'єкта. Охарактеризувати такі риси сучасної філософії права, як: 1) соціологізм як спосіб розгляду права виключно в соціальному контексті; 2) тенденції відстоювання пріоритету особистості, її прав; 3) понятійне розмежування та критичне зіставлення права і закону.

Особливу увагу слід приділити теорії солідаризму Л. Дюгі та ліберальній економіко-правовій доктрині Ф. Гаска.

Висвітлюючи друге питання слід проаналізувати взаємозв'язок юснатуралізму та позитивізму, визначити філософсько-правові погляди: Л. Фуллера, Ж. Марітена, Дж. Ролза.

При підготовці до третього питання потрібно визначити комунікативні стратегії правової реальності, проаналізувати комунікативний вимір права з позиції Ю. Габермаса.

Питання цільових виступів:

1. Понятійне розмежування та критичне зіставлення «права» і «закону» у сучасній філософсько-правовій думці.
2. Класичний позитивізм у працях Дж. Остіна.
3. Юридичний неопозитивізм у працях Г. Кельзена.
4. Юридичний постпозитивізм у працях Х. Харта.

Література:**Основна:**

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф.

Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

Додаткова:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів, уклад., заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
3. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
4. Ладиченко В. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб.; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Медінформ, 2014. 462 с.
5. Санжаров С. М. Історія вчень про державу і право: Від найдавніших часів до початку XIX століття: навч. посіб. Східноукраїнський ; національний ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2008. 148 с.

Тема №7: Вітчизняна філософська-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витоки, ідеї.

Семінарське заняття № 11: Філософія права в Україні: виникнення, світоглядно-методологічні витоки, основні ідеї.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати етапи розвитку філософсько-правової думки в Україні, з'ясувати та проаналізувати філософсько-правові вчення в Україні до кінця XVIII століття.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Зародження філософсько-правової думки в Київській Русі.
2. Українська філософсько-правова думка XVI - початку XVII століття.
3. Погляди на право козацько-гетьманської держави.
4. Державно-правові концепції українського Відродження. Морально-правова характеристика вчення Г. Сковороди.

Методичні вказівки до питань теми:

Розкриваючи перше питання, потрібно визначити та з'ясувати особливості етапів розвитку філософсько-правової думки в Україні: докласичний (IX–XVII ст. ст.); класичний (XVIII - перша половина XIX ст.); ліберально-романтичний (друга половина XIX - початок XX ст.); сучасний етап (з середини 80-х років XX ст.). Виникнення філософської, у тому числі філософсько-правової думки в Україні історично відноситься до періоду формування першої держави східних слов'ян - Київської Русі і ґрунтується на наступних факторах: а) виникнення і поширення писемності; б) християнізація Київської Русі; в) формування державності. Саме в цей період виникають перші філософсько-правові ідеї, що спочатку мали релігійно-міфологічний, а потім (у зв'язку з прийняттям і поширенням християнства) теологічний характер.

У другому питанні слід звернути увагу, що зростання освіченості українського народу стало важливою передумовою створення й функціонування

Києво-Могилянської академії. Протягом усієї своєї історії український народ не мав іншого навчального закладу, який би здійснив такий вплив на розвиток освіти, науки, культури. Навколо академії були зібрані найкращі викладачі, науковці, громадські і церковні діячі. Їхня діяльність була спрямована на згуртування всіх сил для відродження національної культури та боротьби за національну незалежність. У межах питання необхідно розкрити роль представників Києво-Могилянської Академії в державотворенні і праві, а саме П. Могили, Ф. Прокоповича, С. Яворського.

Третє питання присвячено розвитку поглядів на державу і право козацько-гетьманської держави, а саме слід звернути увагу на наступні питання: внесок Б. Хмельницького в українське державотворення, роль І. Мазепи в боротьбі за українську державність та філософсько-правові засади «Конституції» П. Орлика.

Четверте питання потребує розгляду державно-правових концепцій українського Відродження. Крім цього, слід враховувати, що методологічну основу класичної національної філософії права становить «філософія серця» (кардіоцентризм). Цей філософський напрям припускає, що сутність людини визначається не тільки і не стільки свідомими психічними переживаннями (розумністю), а «серцем», яке є джерелом думок і пізнання. Сутність «кардіоцентризму» в українській філософській думці можна простежити у працях Г. С. Сковороди.

Питання цільових виступів:

1. Ідея рівноцінності і рівноправності народів, сформульовану митрополитом Іларіоном у «Слові про закон і благодать».
2. Ю. Дрогобич про право.
3. Філософсько-правові погляди С. Оріховського-Роксолана.
4. Теорія освіченої монархії у поглядах Ф. Прокоповича, С. Яворського.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

Додаткова:

1. Антологія української юридичної думки [Текст] : в 6 т. заг. ред. Ю. С. Шемшученко ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К.: Видавничий Дім "Юридична книга", 2002 . Т. 1 : Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права; відп. ред. В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко. К., 2002. 568 с.
2. Історія держави і права України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Бурдін М. Ю., Гавриленко О. А. та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 448 с.
3. Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, І. А. Логвиненко та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Х. : ФОП Бровін О.В., 2017. 444 с.
4. Історія вчень про право і державу : хрестоматія заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
5. Історія держави та права України (1991-2019 роки): Навчальний посіб. За ред. доктора юрид. наук., проф., академіка Бандурки О. М. Харків: Майдан, 2019. 344с.
6. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум / М.Ю. Бурдін, Є.С. Логвиненко, І.А. Логвиненко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2021.890 с.

Семінарське заняття № 12: Розвиток філософсько-правової думки в Україні з XIX століття та на сучасному етапі.

Навчальна мета заняття: ознайомитись з розвитком філософії права в Україні з XIX століття та до сучасного періоду.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

- 1 Погляди на право українських мислителів XIX століття.
2. Кордоцентрична філософія права П. Юркевича.
3. Філософсько-правова концепція Б. Кістяківського.
- 4.Сучасна філософська-права думка в Україні.

Методичні вказівки до питань теми:

У першому питанні необхідно ознайомитись з розвитком філософії права в Україні у XIX – початку XX століття. Розкриваючи питання, потрібно визначити сутність ліберальної ідеї права в Україні у філософсько-правових поглядах Т. Шевченко, Л. Українки, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Звернути увагу на філософсько-правові погляди у працях К. О. Неволіна.

Готуючись до третього питання, слід звернути увагу на творчий здобуток П. Юркевича, найвизначнішого українського філософа минулого століття, без ґрунтовного вивчення його спадщини важко збагнути глибинний смисл тих процесів, які відбувалися протягом другої половини XIX – початку XX ст. у сфері української духовності, а надто і в духовному житті України.

У третьому питанні необхідно з'ясувати сутність та соціальне призначення права за Б. Кістяківським, в тому числі вчення про історичну реальність як певну відповідність рівня розвитку культури та правосвідомості суспільства.

У четвертому питанні важливо з'ясувати та проаналізувати сучасних українських філософів права. Визначити ключові аспекти становлення та розвитку правової системи України.

Питання цільових виступів:

1. Права людини, свобода та закон у вченні М. Драгоманова.
2. Державно-правові погляди І. Франка.
3. Державно-правові погляди М. Грушевського.
4. Підходи до визначення права у працях Б. Кістяківського.
5. Сучасна філософська-права думка в Україні.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзоббань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.
10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ :

Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Антологія української юридичної думки: в 6 т. заг. ред. Ю. С. Шемшученко ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К.: Видавничий Дім "Юридична книга", 2002 . Т. 1 : Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права; відп. ред. В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко. К., 2002. 568 с.
2. Історія держави і права України: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 448 с.
3. Історія держави і права України : практикум / М. Ю. Бурдін, І. А. Логвиненко та ін. ; за ред. М. Ю. Бурдіна. Х. : ФОП Бровін О.В., 2017. 444 с.
4. Історія вчень про право і державу : хрестоматія заг. ред. Г. Г. Демиденко. 2-е вид. допов. і змін. Харків : Легас, 2002. 123 с.
5. Історія держави та права України (1991-2019 роки): Навчальний посіб. За ред. доктора юрид. наук., проф., академіка Бандурки О. М. Харків: Майдан, 2019. 344с.
6. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум / М.Ю. Бурдін, Є.С. Логвиненко, І.А. Логвиненко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2021.890 с.

Тема №8. Онтологія та гносеологія права.

Семінарське заняття № 13: Онтологія права та гносеологія права.

Навчальна мета заняття: проаналізувати онтологічні основи права. Визначити та охарактеризувати основні форми буття права. Проаналізувати співвідношення природного та позитивного права як елементів правової реальності, визначити сутність права в гносеологічному змісті. Розкрити проблеми істини і істинності у праві.

Кількість годин -2 години.

Навчальні питання:

1. Онтологічна природа права. Правова реальність
2. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя.
3. Гносеологія права як складова філософії права.
4. Особливості пізнання права. Істина і істинність в праві.
5. Специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Правотворчість в сучасній Україні.

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слід розкрити та проаналізувати онтологічну природу права. Звернути увагу на концепцію правової реальності («картину світу права»). Вміти розрізняти широке і вузьке значення поняття правової реальності. Знати онтологічну підставу права. проаналізувати дві основні умови деонтичного світу (світу права і моральності). Проблеми

належного і суцього, суцього й існування.

У межах відповіді на друге питання необхідно розкрити сутність природного і позитивного права як основних структурних елементів правової реальності. Знати основні підходи до розуміння природного права, проаналізувати його співвідношення з позитивним правом. Розуміти особливості сутності природного права та позитивного права. Звернути увагу на основні розбіжності між природним і позитивним правом. Під час відповіді на питання слід вміти формулювати поняття «форма буття права». Вміти виокремити та проаналізувати основні форми буття права (ідею права, закон, правове життя). Крім того, вичерпна відповідь на третє питання передбачає, що слухач знає структурні елементи ідеї права, вміє аналізувати суб'єктивну (антропологічну) компоненту, аксіологічну компоненту, деонтологічну компоненту.

Під час відповіді на третє питання слухач має сформулювати визначення «правова гносеологія». Звернути увагу на її роль у вирішенні філософських та теоретико-правових проблем. Проаналізувати особливості предметного поля правової гносеології. Охарактеризувати проблему істини в історії філософії, в науці. Виокремити критерії перевірки істинності знань. Співвідношення понять гносеологія та епістемологія права.

У процесі відповіді на четверте питання слухачеві слід охарактеризувати взаємозв'язок категорій істина і істинність в праві. Звернути увагу на догматизм та релятивізм в правовій гносеології.

В останньому питанні слухач має розкрити специфічні риси правотворчості та її детермінанти. Звернути увагу на правотворчість в сучасній Україні. Розглянути дискретно-континуальний характер пізнання права. Проаналізувати закон як неостаточну нескінченну істина. Виокремити та проаналізувати основні риси правотворчості в Україні (перебільшену релятивність правотворчості в Україні, казуїстичність українського законодавства, надмірну зарегламентованість суспільних відносин в Україні).

Питання цільових виступів:

1. Онтологічні основи права.
2. Форми рівні буття права.
3. Співвідношення природного та позитивного права.
4. Правова епістемологія: категорія істини як центральна категорія правової епістемології.
5. Догматизм та релятивізм в правовій гносеології. Специфічні риси правотворчості та її детермінанти в сучасній Україні.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Яценко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т

держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.

3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.

4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.

5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.

7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.

9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.

10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.\

Додаткова:

1. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартіч Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с

2. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.

3. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.

4. Методологія в праві: монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред.. І. Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.

5. Рабинович П. М. Філософія прав: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів: Галиц. друкар, 2014. 232 с.

Тема №9: Антропологія права. Філософія гендеру.

Семінарське заняття № 14: Антропологія права. Філософія гендеру.

Навчальна мета заняття: розкрити філософський зміст і обґрунтування прав людини, визначити філософсько-правові засади гендеру.

Кількість годин -2 години.

Навчальні питання:

1. Антропологічні основи права.
2. Філософський зміст і обґрунтування прав людини.
3. Проблематика статі: виникнення та генеза.
4. Основи теорії гендеру.

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання необхідно сформулювати визначення «правова антропологія». Звернути увагу на те, як вирішувалось питання про антропологічні підстави правової теорії Аристотелем, Цицероном, Т. Гоббсом, Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо, І. Кантом, Дж. Бентамом.

Відповідь на друге питання передбачає характеристику прав людини з позиції філософії права. Окрім того, повна вичерпна відповідь на друге питання вимагає розкриття значення категорій «права» та «обов'язки» для розкриття феномену права. Аналізу особливостей максимальної і мінімальної антропології. Покоління прав людини.

У третьому питанні слід звернути увагу, що філософія статі розглядається як явище, що відображає духовні та душевні виміри людського буття. Приділити увагу андрогін-аналітичному підходу до проблеми статі, сутність якого – визнання рівноправності чоловічого та жіночого й необхідності їх партнерської взаємодії на психологічному, соціальному та екзистенціальному рівнях. Необхідно розкрити основні напрямки і течії розвитку гендерних та феміністичних досліджень, їх генезу, а саме обґрунтування рівноправності жінок, егалітарні ідеї “Держави” Платона, ідею природної ієрархії статей в Аристотеля, ранньохристиянську рецепцію статі, усталення статевої ієрархії в філософії томізму, визначити проблему статі в контексті ренесансного гуманізму, розглянути ідею природної рівності жінок і чоловіків у Т. Гоббса, патріархальну теорію Філмера та її критика Дж. Локом, рефлексію проблеми статі в Канта, подолання статевої односторонності в філософії німецького романтизму.

У четвертому питанні необхідно розглянути становлення поняття «гендер» крізь призму становлення різних теорій та концепцій гендера: теорія соціального конструювання гендера, гендера як стратифікаційної категорії, гендера як культурної метафори. Детально розглянути теорії формування гендерних ролей.

Питання цільових виступів:

1. Правова антропологія як розділ філософії права.
2. Покоління прав людини.
3. Гендерна рівність і недискримінація.
4. Філософське ставлення до гендерної злочинності.

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС,

2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.

2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.

3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.

4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.

5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.

7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.

9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.

10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартіч Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с

2. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.

3. Гендерні студії для майбутніх юристів і юристок: навч. програма; розроб.: Олена Уварова та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого у партнерстві з: Харків. жіноч. орг. "Сфера", за підтримки Представництва Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. Харків : Право, 2018. 75 с.

4. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. К.: "К.І.С.", 2004. 536 с.

5. Левченко К. Б. Гендерне тяжіння: виклики та рішення. Харків: Фоліо, 2019. 318 с.

6. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Юридична думка, 2010. 351 с.

7. Уварова О. О. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні : навч. посіб. підгот. в рамках реалізації і за підтримки Програми ЄС ERASMUS + . Харків : Лисенко І. Б., 2019. 114 с.

Тема №10: Аксіологія права. Філософія злочину і покарання.

Семінарське заняття № 15: Аксіологія права. Філософія злочину і покарання.

Навчальна мета заняття: проаналізувати сутність права в аксіологічному змісті; розкрити форми буття цінностей, охарактеризувати свободу як цінність, право як цінність свободи, справедливість як основну правову цінність; філософсько-правовий концепт проблеми злочину і на його основі обґрунтувати концепцію справедливого покарання та її необхідність.

Кількість годин -2 години.

Навчальні питання:

1. Правова аксіологія: історія виникнення, основні поняття та принципи.
2. Форми буття цінностей.
3. Філософсько-правове розуміння злочину.
4. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини.

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слід сформулювати визначення «правова аксіологія». Звернути увагу на те, як вирішувалось питання цінності у праві у філософії І. Кантом. Розкрити поняття «цінність права» на сучасному етапі розвитку філософсько-правової думки. Проаналізувати категорії «ціннісна правова установка», «ціннісна правова оцінка», «ціннісна правова орієнтація».

Відповідь на друге питання передбачає характеристику форм буття цінностей. Аналізу суспільних цільових цінностей та ідеалів, предметно втілених цінностей, особистісних (чи екзистенціальних) цінностей. Цінності й принципи. Цінності як стандарти у праві за аналітичною юриспруденцією Г. Харта. У процесі відповіді слухачеві слід охарактеризувати взаємозв'язок категорій фактична свобода, юридична свобода. Проаналізувати розуміння свободи в різні епохи в різних системах права. Свобода і право: бачення Дж. Локка, І. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса свободи.

У третьому питання необхідно розкрити питання щодо обґрунтованості онтологічного, гносеологічного та аксіологічного вимірів концепцій злочину. Проаналізувати широке коло вчень які містять різні підходи до розуміння природи злочину: класичний, біологічно-позитивістський та соціальний. Кожний злочин, окрім того, що він посягає на охоронювані законом інтереси людини та суспільства, водночас є і викликом моралі. Слід звернути увагу на розкриття поняття злочинності як соціального явища.

Четверте питання необхідно приділити філософсько-правовому осмисленню комплексу проблем соціальної відповідальності людини, юридичної відповідальності як її виду та кримінально-правової відповідальності людини в державі соціально-демократичної орієнтації.

Питання цільових виступів:

1. Цінності у праві і право як цінність.
2. Основні типи сучасних аксіологічних концепцій, їхній вплив на розуміння природи права.
3. Справедливість як основна правова цінність.
4. Свобода як цінність. Право як реалізація ідеї свободи.

Література:

Основна:

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.
2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.
4. Захарцев С. І. Філософія і теорія права: монографія. Харків: Панов, 2015. 256 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.
6. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.
7. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.
8. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення [Текст] : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.
9. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2014. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.
10. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Додаткова:

1. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с
2. Гайдулін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана

Черняхівського, 2019. 436 с.

3. Кислюк, К.В. Філософія : модульний курс : навч. посіб. для ВНЗ : Рекомендовано МОН України. Х. : Торсінг плюс. 2009. 416 с.

4. Методологія в праві: монографія / [І.Безклубий, І.Гриценко, М.Козюбра та ін.]; за заг. ред. І.Безклубого. Київ, Грамота, 2017. 658 с.

5. Рабинович П. М. Філософія прав: навч. посіб. в 5-ти ч. для студ. юрид. вищих навч. закладів. Ч. 1-2 : Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів : Галиц. друкар, 2014. 232 с.

3. Рекомендована література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.

4. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Агресія проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 02.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/29/PDF/N2227229.pdf?OpenElement>.

7. Ванкуверська декларація : Декларація Парламентської асамблеї Організації з безпеки і співробітництва в Європі від 04.07.2023 / Парламентська асамблея ОБСЄ. URL: <https://www.oscepa.org/en/meetings/annual-sessions/previous-annual-session>.

8. Визначення агресії : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/3314 (XXIX) від 14.12.1974 / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.

9. Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну : заява Генерального секретаря НАТО від 08.07.2022 / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_192648.htm.

10. Війна Росії проти України : економічні наслідки та реакція : Резолюція 478 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-478-russias-war-ukraine-economic-consequences-and-responses>.

11. Гуманітарні наслідки агресії проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 від 24.03.2022 / Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/301/70/PDF/N2230170.pdf?OpenElement> .
12. Забезпечення справедливого миру в Україні та тривалої безпеки в Європі: Резолюція 2516 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 12.10.2023 / Комітет міністрів Ради Європи. URL: [https://pace.coe.int/en/files/33142/html\]\(https://pace.coe.int/en/files/33142/html](https://pace.coe.int/en/files/33142/html](https://pace.coe.int/en/files/33142/html) .
13. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) від 01.08.1975 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_055 .
14. Мінський протокол стосовно спільних кроків, направлених на імплементацію Мирного плану Петра Порошенка та ініціатив Президента Росії Володимира Путіна : складений Тристоронньою контактною групою від 05.09.2014 / Організація з безпеки і співробітництва в Європі. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/123258.pdf> .
15. Постмадриський Саміт НАТО : відповідь у нову стратегічну епоху : Резолюція 479 Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору від 21.11.2022 / Парламентська асамблея НАТО. URL: <https://www.nato-pa.int/document/resolution-479-nato-post-madrid> .
16. Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України : Резолюція 2482 (2023) Парламентської асамблеї Ради Європи від 26.01.2023 / Комітет міністрів Ради Європи. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620/html> .
17. Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/6 від 23.02.2023 / Організація Об'єднаних Націй. URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False\]\(https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False) .
18. Про створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності всіх винних у злочині агресії проти України : Резолюція 2022/3017 (RSP) Європейського парламенту від 19.01.2023 / Європейський парламент. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2023-0063_EN.html .
19. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> .
20. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 .
21. Територіальна цілісність України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 від 27.03.2014 / Організація Об'єднаних Націй. URL:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement>.

22. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Основна

1. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В. А. Ященко; за заг. ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/395>.

2. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.

3. Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу. Підручник: у 2 ч. Ч.1. Зарубіжні країни. Харків: Колегіум, 2020. 848 с.

4. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Х. : Право, 2009. 256 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf.

5. Марченко О. В. Філософія права : навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 304 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/628>.

6. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 420 с.

7. Романова А.С. Філософія права: визначники у термінах та сентенціях: навч. посіб. Львів : Растр-7, 2022. 153 с.

8. Сливка С.С. Філософія права: підручник; Нац. ун-т «Львів. Політехніка», Навч.-наук. ін-т права, психології та інновац. освіти. Вид. 5-те, перероб. і допов. - Київ : Видавництво Людмила, Т. 4 : Канонічне право. 2021. 346 с.

9. Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 350 с.

10. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. : затверджено МОН України / О.Г. Данильян, О.П. Дзобань, С.І. Максимов та ін.. Х.: Право, 2017. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/2/001start.htm.

Додаткова

1. Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с

2. Антропологія права: навч. посіб. за ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Кушерця ; Ун-т сучас. знань. К. : Знання України, 2011. 223 с.

3. Бандурка О.М., Бандурка І.О. Злочинність і сучасність: Монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2020. 408 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6885>.

4. Бліхар В., Бліхар М., . Національна безпека держави: філософсько-правовий і соціально-економічний аналіз: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. 404 с.
5. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : монографія. Харків : Золота миля, 2014. 322 с.
6. Грищук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. 416 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/f/463419.pdf>.
7. Гайдунін О. О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння: підруч. для вищ. військ. навч. закл. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 436 с.
8. Гендерні студії для майбутніх юристів і юристок: навч. програма; розроб.: Олена Уварова та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого у партнерстві з: Харків. жіноч. орг. «Сфера», за підтримки Представництва Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. Харків : Право, 2018. 75 с.
9. Завгородній В.А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти : монографія / В.А. Завгородній. Дніпро: ДДУВС, 2020. 536 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6685> .
10. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник за заг. ред.. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки; Харків: Майдан, 2020. 618 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10053>.
11. Історія держави та права України (1991-2019 роки) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2019. 344 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6332> .
12. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум / М.Ю. Бурдін, Є.С. Логвиненко, І.А. Логвиненко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2021. 890 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10784> .
13. Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
14. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
15. Кузьменко В.В. Теоретичні основи соціальних наукових проєктів античності : навч. посіб. / В.В. Кузьменко, В.А. Боняк, І.О. Сердюк ; ред. В.В. Кузьменко. Дніпро : ДДУВС, 2020. 96 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5180> .
16. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія. Одеська національна юридична академія. О. : Фенікс, 2006. 196 с.
17. Левченко К. Б. Гендерне тяжіння: виклики та рішення. Харків: Фоліо, 2019. 318 с.
18. Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4932> .
19. Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-

правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.

20. Методологія в праві: монографія за заг. ред. І. Безклубого, Серія «Про українське право», Київ, Грамота, 2017. 658 с.

21. Нікколо Макіавеллі Державець. Переклад Є. Тарановського. Видавництво «Фоліо», 2019. 121 с.

22. Оборотов Ю. М., Завальнюк В. В., Овчиннікова А. П. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Фенікс, 2019. С. 420.

23. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л.Р. Наливайко, І.О. Грицай. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 348 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4374>.

24. Парасюк В. М. Філософія права: словник слідчого. Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Л. : ЛьвДУВС, 2009. 172 с.

25. Талдикін О.В. Теорія влади. Структурно-логічні схеми і таблиці: навч. посіб.; Дніпро: ДДУВС, 2020. 164 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5508>.

26. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми В. І. Шинкарук; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. К.: Педагогічна думка, 2000. 286 с.

27. Філософія права: Т. 2 / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2017. 1128 с.

28. Чупринський Б. О. Філософсько-правові аспекти формування професійної культури майбутніх юристів : монографія. Луцьк : ФОП Захарчук В.В., 2012. 144 с.

29. Філософія : підручник / В.С. Бліхар, Н.В. Гайворонюк, А.Ф. Карась та ін. Львів : ЛьвДУВС. 2015. 428 с.

30. Філософія права : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / за заг. ред. М. В.Костицького, Б. Ф.Чміля; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 336 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет:

1. Бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <https://lib.univd.edu.ua/>.

2. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

3. Інституційний Репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>.

4. Стэнфордская философская энциклопедия: переводы избранных статей. URL: <http://www.philosophy.ru/ru/linx/%20linx1.html>.

5. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>.